

PÍSEMNICTVÍ LATINSKÉ

Od 10. století slouží našim kulturním potřebám i písemnictví latinské. Jeho čtenář byli až do 13. století převážně duchovní; uvážíme-li však, jak důležité postavení zaujímaly v životě středověkého člověka církve a náboženství, je samozřejmé, že se v rámci této literatury, určené duchovním a obírající se náboženskými otázkami, řešily nejednou základní otázky veškerého kulturního i politického života.

Latinská literatura až do konce 11. století měla v podstatě stejnou tematiku jako literatura staroslověnská, proti staroslověnštině u nás však počala zabírat navíc i oblast administrativně právní. Problém, kterým se latinská literatura v 10. i 11. století hojně zabývala, byla otázka poměru staroslověnského a latinského obřadu.

V popředí tvorby po celé 10. a 11. století byly legendy. V jejich vývoji můžeme sledovat, jak se ze světcova života (jaký představovaly nejstarší staroslověnské legendy vzniklé na naší půdě) postupně vyvíjela typická středověká legenda. Pro tuto naši legendistickou literaturu jsou dále příznačné prvky, které nasvědčují tomu, že tato produkce aspoň zčásti počítala s tím, že ji duchovní zprostředkují lidu.

V pozdějším vývoji se k legendám přidružují práce kronikářské, v nichž se objevují po prvé i ohlasy lidové slovesnosti, a dále pak pokusy o liturgické drama a duchovní lyrika.

UMUČENÍ SVATÉ LUDMILY

(Fuit in provincia Bohemorum)

Legenda tato, začínající slovy *Byl v zemi české* (Fuit in provincia Bohemorum), je z prvních literárních skladeb, jež byly u nás sepsány latinsky, ale byla inspirována legendou staroslověnskou. Vznikla nepochybně ještě v 10. století; příznačné je zejména to, že v ní nejsou popisovány zázraky – byla složena totiž v době poměrně blízké událostem, o nichž vypravuje. Autor věnuje značnou pozornost posloupnosti českých knížat a jejich věku. O životě Ludmilině podává jen málo určitých zpráv, její ctnosti jsou vylíčeny schematicky a obraty vzatými většinou z Písma, obšírněji je popsána jen její smrt. Vypravování legendy je věcné a prosté, stejný je i sloh skladby. Celkem má ráz vypravování historického a po té stránce se blíží staroslověnským Životům Konstantina, Metoděje i Václava.

Breviře užívaly této legendy jako čtení o svátku sv. Ludmily často až do 16. století.

1. Byl v zemi české jeden kníže, jménem Bořivoj, žijící i tehdy ještě v obyčejích pohanských, a vzal si za manželku z jiné země dceru knížete Slavibora, jménem Ludmilu. Ta, když byla ještě mladičká, obětovala modlám a často velmi zaníceně se oddávala jejich uctívání. Když tak oba žili pospolu, z božího pokynu a přání přivedeni k lítosti, přijali očistění svatým křtem a s nimi zároveň je přijal i jejich poddaný lid.

2. Narodili se jim pak tři synové a tři dcery, a od toho dne, kdy přijali

milost křtu, všecko jejich království vzrůstalo stále víc a více. Kníže Bořivoj potom, naplniv šestatřicet let svého života, odebral se s tohoto světa. Po něm ve vládě
10 nastoupil jeho prvorozený syn, jménem Spytihněv. Shromazďuje kněží a kleriky, žil odevzdaně ve víře Kristově. A naplniv čtyřicet let svého života, rozloučil se s tímto světem. Po jeho skonu ujal se kormidla vlády bratr jeho Vratislav.

3. Jejich matka, vznešená paní Ludmila po svém obrácení od pohanských bludů každodenními slzami hořce lkala nad tím, že dříve uctívala modly. Sama to však
15 v lepší stránku obrátila; stala se totiž matkou chudých, nohou chromých, okem slepých, vlídnou utěšovatelkou sirotků a vdov. Když však řečený kníže Vratislav, dovršiv třiatřicet let svého života, opustil skličující pouta tohoto světa a syn jeho Václav, tehdy ještě chlapec, ujal se vlády a říše otce svého, matka chlapcova, jménem Drahomiř, setrvala ve stavu vdovském.

4. Tehdy nepřítel lidského pokolení, ďábel, záviděl, že zbožná služebnice
20 boží Ludmila vynikala tolika přednostmi. I konala matka knížete poradu se svými nespravedlivými rádci a pojala nenávist ke své tchyni Ludmile. Říkala totiž: „Proč ona má býti takřka mou paní? Zahubím ji, zdědím všechno, co má, a svobodně budu vládnouti.“ Byl totiž její syn Václav posud mladíček. Jakmile ctná a oddaná
25 služebnice boží Ludmila seznala takovýto úmysl, řekla své snaše: „Netoužím po vládě a nepřeji si mít ani sebemenší částěčku tvé moci. Naopak žádám, abys mi povolila nerušeně sloužiti Bohu až do skonání mých dnů.“

5. S těmito slovy opustila Ludmila hrad Prahu a odešla na jeden hrádek, který se zove Tetín. Tam pak tato služebnice boží, předem tušíc budoucí umučení,
30 pevně se utvrdila v znalostech věcí posvátných a se vzrůstající horlivostí prokazovala dobrodiní chudým, aniž mohla zcela naplniti svou touhu. Po jejím odchodu matka mladíčkého knížete, poradivši se se zločinnými rádci, vyslala muže, aby ji zahubili. Ti si přibrali velikou družinu a táhli na hrádek Tetín.

6. Tehdy připomenutá služebnice boží v předtuše věcí budoucích povolala
35 si jednoho zbožného kněze, jménem Pavla, a vybidla ho, aby sloužil slavnou mši svatou. Po ní se upřímně vyzpovídala před tváří Nejvyššího soudce a posílila se přijetím těla a krve Páně. A vědoma smrti své, počala se ozbrojovati zbraněmi víry a vytrvávala na modlitbách, aby duši svou, ozdobenou skutky dobrými, poručila Bohu.

7. Když se pak zešeřilo, řečení ukrutníci, zamířivše k jejímu obydlí, rozrazili
40 bránu, a přiběhnouše ke dveřím domu, v němž byla služebnice boží, vylomili veřeje a vešli dovnitř. I řekla jim: „Bratři, proč jste přišli s takovou zuřivostí? Cožpak jsem vás neživila jako syny? Své zlato, stříbro a drahocenná roucha dala jsem vám; a dopustila-li jsem se nějaké viny na vás, povězte mi!“ Oni však nedbajíce mírumilovných slov, stáhli ji s lože a vrhli ji na dlažbu. Tu s pláčem jim řekla: „Zadržte, bratři, maličko, aspoň než dokončím svou modlitbu!“ A s rukama rozepjatýma modlila se k Pánu. Domodlivši se řekla jim: „Zapřísahám vás, bratři, setněte mne!“ To totiž říkala, aby si prolitím krve zasloužila přijetí koruny mučednické. Oni však nesvolili, nýbrž vložili provaz na hrdlo její a zardousili ji. Tak ona, napl-

50 nivši ve veliké víře a oddanosti jedenašedesát let svého života, odebrala se k Pánu. Byla pak umučena oddaná služebnice Kristova Ludmila v sobotu patnáctého dne měsíce září v časných hodinách nočních.

2 vzal si za manželku z jiné země zde je míněna pravděpodobně Horní Lužice (viz pozn. k *Diffundente sole*) – 15-16 *nohou chromých, okem slepých* Job 29,15 – 20 *nepřítel lidského pokolení dábel* – 35 *kněze, jménem Pavla* kněz Pavel se připomíná několikrát v našich legendách 10. století – 36-37 *posílila se přijetím těla a krve Páně* přijímání pod obojí způsobou bylo obecné až do 12. stol.; proto vidělo husitství v nejstarších českých světcích i světce své – 51 *patnáctého* správně šestnáctého

KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ

Kosmas je nejvýznamnější český spisovatel z počátku 12. století. Zprávy o jeho životě čerpáme jen z jeho *Kroniky české* (*Chronica Bohemorum*), kterou vlastně nedokončil. Narodil se asi r. 1045 a nabyl vynikajícího vzdělání v katedrální škole pražské a v proslulé škole u sv. Lamberta v Lutychu. R. 1099 byl vysvěcen na kněze, stal se kanovníkem a posléze děkanem pražské kapituly. Zemřel r. 1125.

Kronika česká je rozdělena na tři knihy; první (dokončená asi r. 1122) sahá od nejstarších dob po smrt knížete Jaromíra r. 1038, druhá končí smrtí knížete Konráda r. 1092, třetí sahá až do 23. května 1125. Kosmas ve své kronice vyjádřil stanovisko duchovního feudála, podporujícího silnou ústřední vládu, která by ho bránila proti útokům feudálů drobných; proto odmítá všechny odstředivé síly (úklady Vršovců, snahu o osamostatnění Moravy po stránce církevní, rozbroje mezi členy knížecího rodu a pod.) a usiluje o podporu vládnoucího rodu glorifikací knížat. Při líčení nejstarších dob použil i lidových pověstí, které tak pronikly do náročného písemnictví. Pro dobu vzniku kroniky je charakteristický i Kosmův postoj k staroslověnské kultuře. Kosmas zažil ještě konec období zápasu mezi staroslověnštinou a latinou, ale všechny zprávy o slovanských kořenech naší kultury a o slovanské bohoslužbě tendenčně potlačuje.

Kronika je psána dobrou středověkou latinou, jejíž některé jemnosti lze v překladu ztěžka vystihnout. Podle tehdejší módy a podle zásad lutyšské školy píše Kosmas rýmovanou prózou, zálibu má v rytmickém uspořádání závěru vět; v Kronice nacházíme hojné ohlasy starších, antických i církevních spisovatelů, jimiž je prostoupena celá Kosmova díkce. Záliba v přímé řeči, kterou má Kosmas společnou s většinou středověkých historiků, je odvozena ze starověké retoriky. Z toho ze všeho vyplývá, že Kosmovi nešlo jen o dílo historické, ale i umělecky literární.

Mezi ukázkami, které jsme vybrali, zasluhují zvláštní pozornosti české pověsti.

Knížecí pověst v Kosmově podání je dokladem toho, jak Kosmas literárně zpracovával staré lidové pověsti. Podoba, jakou má u něho knížecí pověst, je nepochybně výtvozem Kosmovým, ale jednotlivé motivy jsou jistě přejaty z „bájevého podání starců“, na které se Kosmas sám odvolává. Vypravování o povolání Přemysla na český trůn a o jeho zákonodárné činnosti má zřejmě tendenci zastřít násilné sjednocení země pod vládou Přemyslovců, spojené s odstraněním samostatných knížat. Za předkosmovskou součást pověsti je možno bezpečně považovat řadu sedmi pohanských knížat po Přemyslovi. Kosmas tu jen stěží zastírá skutečnost, že o nich kromě jmen nic neví, biblickou frází. Prací Kosmovou je jistě spojení pověsti o bitvě na Turském poli mezi Čechy a Lučany se jménem Neklanovým, opírající se o etymologii. Jinde nelze podíl Kosmův přesně vymezit, patří však k němu jistě zejména hojné využití motivů a reminiscencí antických. Přesto však je v Kosmově vypravování patrné staré jádro lidových pověstí, v nichž se odrážejí ještě předfeudální společenské vztahy.